

Betydninger af bevægelsesmiljøer i idrætten

AF SØREN ANDKJÆR, LEKTOR, PH.D., INSTITUT FOR IDRÆT OG BIOMEKANIK, SYDDANSK UNIVERSITET, E-MAIL: SANDKJAE@HEALTH.SDU.DK
FOTO: SØREN ANDKJÆR

” - at give inspiration og viden til at udvikle nye og spændende aktiviteter i forskellige bevægelsesmiljøer, og samtidigt blive bevidst om sammenhængen mellem bevægelsesmiljø og aktivitetsudvikling... ”

Hvad er et bevægelsesmiljø? Hvordan påvirkes forskellige mennesker af forskellige bevægelsesmiljøer? Hvilke bevægelsesmiljøer er typiske i idrætten og hvad betyder det at man kender dem og har særlige forventninger til dem? Det er de mest centrale spørgsmål som denne artikel forsøger at diskutere og svare på. Læg mærke til at det handler om bevægelsesmiljøer og betydninger og at rum og miljø kobles til idræt og bevægelse.

Hvad er et bevægelsesmiljø?

Der findes ikke nogen officiel definition eller kanoniseret forståelse for begrebet bevægelsesmiljø. Hvis man "googler" begrebet kommer der en række sider som omhandler læreplaner og udviklingsprojekter på institutioner og skoler. Et typisk eksempel kommer fra institutionen Smørhullet:

Vi har flg. mål:

- At børnene får mulighed for at blive udfordret i varierende bevægelsesmiljøer
- At børnene udfordres såvel fin- som grovmotorisk
- At børnene oplever glæden ved og vigtigheden af at bruge deres krop
- At børnene lærer at mærke deres krop
- At børnene får mulighed for at udfordre alle sanser

<http://institutioner.brslevkom.dk/smoerhullet/html/laereplan.htm>

Bevægelsesmiljøer bruges her som et overordnet begreb om det fysiske rum, hvor børn og unge skal bevæge sig, dyrke idræt og helst udvikle sig motorisk, kropsligt og personligt. Ord som motorik, krop, udfordring, alsidig og varieret samt sundhed knyttes ofte til begrebet bevægelsesmiljø.

På uddannelsen i idræt og sundhed ved Syddansk Universitet er der med den nye studieordning indført et undervisningsmodul med titlen Bevægelsesmiljøer og aktivitetsudvikling. Her forstås begrebet på flg. måde:

” Et bevægelsesmiljø forstås som et fysisk rum, som dels rummer nogle traditioner, eller forventninger i forhold til bevægelse, og

dels rummer nogle muligheder i forhold til aktivitetsudvikling. Typiske bevægelsesmiljøer er bold- eller svømmehallen, som er bygget og indrettet til idræt og bevægelse – dvs. bevægelsesintenderet. Et bevægelsesmiljø kan imidlertid også være mindre planlagt og indrettet til idræt (ikke-bevægelsesintenderet) fx. byens rum og skoven. (Fra studieguiden til undervisningsmodulet Bevægelsesmiljøer og aktivitetsudvikling, Idræt og Biomekanik, SDU).

Som det fremgår er et bevægelsesmiljø et fysisk rum som ansues og forstås i et kropsligt og bevægelsesorienteret perspektiv. Det handler dermed om det fysiske rums eventuelle egnethed og invitation til bevægelse, idræt og kropslig udfoldelse. Relevante spørgsmål og problemstillinger er:

- Til hvilket eller hvilke formål er dette rum udformet eller designet?
- Får jeg lyst til at bevæge mig i dette rum?
- Hvilken form for bevægelse eller aktivitet indbyder rummet til?

Det fysiske rum har stor betydning for den enkeltes motivation, stemning og oplevelse og man har samtidigt forskellige forventninger til forskellige rum og miljøer. Rummet eller miljøet påvirker os på forskellig vis, og har relation til sanser, opvækst og tidligere erfaringer. Forstået på den måde repræsenterer det fysiske rum både muligheder og begrænsninger i forhold til krop, bevægelse og aktivitet. Rummet eller miljøet kan fx. motivere til leg og bevægelse – eller til det modsatte! Aktiviteter kan opstå og igangsættes p.g.a. rummet – eller på trods! Udformningen og designet af det fysiske rum og miljøet kan motivere, eller ikke motivere til, samt motivere på forskellig vis, til bevægelse og kropslig aktivitet, og har på denne måde betydning for idrætten. For at komme nærmere denne sammenhæng mellem det fysiske rum og oplevelsen eller stemningen skal vi bevæge os indenfor i arkitekturpsykologien.

Arkitekturpsykologi – sammenhængen mellem det fysiske rum og oplevelse

Arkitekturpsykologi handler om hvordan det fysiske rum påvirker os og hvordan vi oplever

og påvirker det fysiske rum. Man kan sige at arkitekturen og psykologien går i dialog, hvorved brugerens livsverden og forventninger bliver interessante perspektiver i forhold til planlægning og design (Roessler, 2003). Arkitektur er i denne artikel forstået i et bredere perspektiv, som handler om udformning, design og indretning af de fysiske rum som omgiver os, fx. huse, skoler og idrætshaller, men også inkluderer planlægning, udformning og organisering af åbne idrætsanlæg, bymiljøer, parker og landskaber.

Forholdet mellem arkitektur og menneske

Arkitekturpsykologien har rødder i miljøpsykologien, og rummer eller inddrager forskellige psykologiske retninger eller fagdiscipliner. Overordnet kan man tale om tre teser eller grundlæggende muligheder i forholdet mellem menneske og miljø (Roessler, 2003).

- Det fysiske rum og arkitekturen påvirker handling og mennesket perciperer og tilpasser sig. Arkitekturen kan her blive til et redskab for kontrol, tydeligst og mest gennemarbejdet demonstreret i Foucaults analyse af fængselsbygninger med det panoptiske perspektiv som en subtil undertrykkelsesmekanisme.
- Arkitekturen tilpasses menneskets behov og menneskets handlinger bestemmer arkitekturen. Her kan arkitekturen blive et redskab for menneskets trivsel og arkitektur kan få karakter af terapi.

- Mennesket og arkitekturen er i dialog med hinanden. Ifølge dette perspektiv er der tale om en aktiv dialog mellem det fysiske rum og det enkelte menneske, hvilket åbner op for en form for valgfrihed, muligheder og bindinger, og de konkrete arkitektoniske elementer kan omformes og bruges til forskellige formål.

Uanset hvilken tese eller grundantagelse, man tager udgangspunkt i, er det væsentligt at gøre sig klart at sammenhængen mellem det fysiske rum, arkitekturen, og det enkelte menneske er meget kompleks.

” - *De fysiske omgivelser bliver oplevet som et komplekst felt. Selv om vi iagttager det fysiske rum som adskilte stimuli – lys, lyd, smag, lugt, berøring – er det konstellationen af stimuli, der har indflydelse på, hvordan vi handler.*

- *Mennesket og de fysiske omgivelser er i en interaktion med hinanden. Mennesket er selv en del af sine omgivelser og indvirker på sin omverden. Forholdet mellem menneske og omgivelserne er dynamisk.*
- *De perciperede omgivelser er ikke nødvendigvis de virkelige omgivelser. To mennesker kan opleve den samme arkitektur meget forskelligt. Vores personlighed, vores uddannelse, vores etniske baggrund, vores tro og vores stemning bestemmer, hvad vi føler og iagttager. (Roessler, 2003) s. 20*

Der er tale om en kompleks påvirkning og relation, hvor helheden er mere end summen af de enkelte dele, dvs. det er ikke blot de enkelte dele, fx. farver, former eller proportioner, der har betydning. Påvirkningen af de enkelte dele kan forstærkes eller opløses som en konsekvens af den samlede påvirkning eller relation. Samtidigt, og for at gøre det endnu mere komplekst, er der tale om en påvirkning og relation, som er både bevidst og ubevidst og både kulturel og individuel.

Hvordan vi påvirkes af arkitekturen og de fysiske rum, vi er omgivet af, er vi kun delvist klar over. Vi kan registrere genkendelse af rum, vi tidligere har besøgt, og vi kan registrere hvis et rum giver anledning til stort ubehag (fx. små lukkede rum, dårligt indeklima eller ilde-lugtende rum) eller hvis et rum i særlig grad virker opmuntrende og motiverende (fx. i kraft af stærke farver eller anderledes former). Men i langt de fleste tilfælde registrerer vi ikke hvordan rummet virker på os, og vi affinder os med situationen og tilpasser os. Det betyder imidlertid ikke at rummet ikke har en betydning, men derimod at vi ikke er eller bliver opmærksomme på påvirkningen og relationen. Betydningen af rummet bliver dermed muligvis større og mere subtil, for vi vælger sandsynligvis ikke at forlade rummet eller forandre det, når påvirkningen ikke er erkendt og bevidst.

Den måde vi påvirkes af og påvirker arkitekturen er først og fremmest kulturelt bestemt og styret af den kulturelle kontekst og vores opvækst. Der er sandsynligvis forskel på hvordan man tidligere oplevede rum – ligesom der naturligvis er stor forskel på den konkrete fysiske udformning af rum tidligere og nu. Der er tilsvarende sandsynligvis forskel på, hvordan man i forskellige lande og kulturer oplever og påvirkes af fysiske rum og arkitektur. Tænk fx. på forskellige menneskers eller forskellige religioners oplevelse af kirkerum, eller forskellige menneskers oplevelse af at bo i telt eller bivuak: som en fritidsaktivitet og et fornøjeligt afbræk fra hverdagens komfort og luksus – eller, for andre, et nødvendigt vilkår enten p.g.a. fattigdom eller en opstået krise- eller katastrofesituation.

Der er imidlertid tydeligvis nogle mere gennemgående og mere almene træk som i større eller mindre grad gælder for alle mennesker uanset kultur og tid. Der er således eksempelvis en teori om sammenhæng mellem oplevelse af rum og køn, som bygger på en mere generel og almen oplevelse af rummet (Roessler, 2003). På samme måde kan man se forestillingen eller teorien om tingenes eller rummenes affordance (se senere) som en forestilling om at bestemte genstande (artefakter) rummer særlige muligheder og dispositioner, og at de i kraft af deres form og materialitet indbyder til en særlig brug eller inviterer til særlige aktiviteter.

Endelig kan man ikke se bort fra at der i oplevelsen eller relationen til det fysiske rum indgår helt personlige elementer og dispositioner, som hverken er kulturelt bestemt eller mere alment menneskelige.

Disse elementer er knyttet til det enkelte individ og forbindes oftest med særlige, ofte ekstraordinære, oplevelser og rummer stærke sansindtryk. Duften af tjære kan for nogle mennesker frembringe følelser og stemninger fra barndommens ubekymrede sommerhusliv, en særlig musik, duft eller farve kan bringe minder om det første møde med kæresten, og vand kan for andre give traumefyldte erindringer og følelser om en nær-ulykke i forbindelse med vand og badning.

Vi har således en kompleks situation og relation hvor:

- Arkitekturen og det fysiske rum påvirker os, men hvor man også kan argumentere for et samspil eller en form for dialog
- Oplevelsen af og de stemninger som det fysiske rum eller arkitekturen giver anledning til er en kompleksitet af mange påvirkninger og mange perceptioner
- Oplevelsen af og de stemninger som det fysiske rum eller arkitekturen giver anledning til er kun delvist bevidst og erkendt af det enkelte individ. Sandsynligvis virker den

største del af perceptionen og relationen udenom eller bagom vores bevidsthed

- Hvordan vi oplever rum og arkitektur er styret både af mere generelle menneskelige forhold, af særlige kulturelle forhold og forståelser samt endelig af helt personlige oplevelser og erfaringer.

Hvordan virker det fysiske rum og hvordan spiller mennesket sammen med omgivelserne?

Perception

Når vi arbejder med den menneskelige perception i forhold til oplevelse af rum tages der primært udgangspunkt i den første tese knyttet til arkitekturpsykologi, nemlig at rum og arkitektur påvirker handling. Det er her relativt indlysende at vi oplever – perciperer – de fysiske omgivelser og konkrete rum på forskellig måde, og at det påvirker os. Arkitektoniske elementer og rumlige forhold som lys, farver, lyd, varme, ventilation og indretning påvirker vores velbefindende og dermed også vores lyst til bevægelse og aktivitet. I det følgende præsenteres en meget overordnet beskrivelse af nogle af de vigtigste arkitektoniske elementer som påvirker vores perception.

Farver kan være bløde eller hårde, oplivende eller kedelige og farvevalget hænger sammen med og er centrale for æstetiske oplevelser, og de påvirker dermed vores oplevelse af rummet. Empiriske undersøgelser påviser at farvevalget på fx. vægge og gulve både kan medvirke til at fremme og hæmme præstation og velvære (Janssens, 2001). En del nyere undersøgelser påviser at ophold i eller blot udsigt til grønne omgivelser har en positiv effekt i forhold til oplevelse af velvære og nedsættelse af stressniveau² (Hansen, 2005).

På samme måde kan lyset bruges til iscenesættelse af rummet og til at påvirke vores oplevelse af det fysiske rum ved at skabe stemninger og frembringe følelser. Karakteren af lys, dagslys eller kunstlys, mængden og fordelingen af lys og mørke, samt retningen af lys (oppefra, nedefra..?) spiller en stor rolle for vores oplevelse af et givent rum. Lys har endvidere stor betydning for vores oplevelse af trykthed, og det er påvist at specielt kvinder påvirkes af manglende lys på fx. løbe- og cykelstier og bliver utrygge og ofte vil afstå fra fysisk aktivitet efter mørkets frembrud (Roessler, 2010).

Mængden af og arten af lyd har betydning for, hvordan vi befinder os i et givent rum. Mange idrætsrum og bevægelsesmiljøer er præget af et relativt stort lydniveau, som måske snarere kan karakteriseres som støj. Der er ofte mange mennesker, stor aktivitet og energi og som følge deraf et højt lydniveau. Af-

hængig af den konkrete aktivitet og situation vil dette blive oplevet som en del af stemningen (fx. ved en intens fodboldkamp med mange tilskuere) eller det kan opleves som en forstyrrelse og give anledning til frustration (fx. ved matchbold i tenniskampen eller ved de afsluttende afspændingsøvelser i gymnastik-timen).

I forhold til indretning af rummet er det ligeledes oplagt at forskellige udformninger kan give anledning til forskellige oplevelser og følelser. Former kan fx. være bløde eller hårde, organiske eller tekniske. Indretningen kan virke sammen med de øvrige perceptionsmæssige elementer og skabe følelser og stemninger og give eller repræsentere muligheder og begrænsninger i forhold til bevægelse og aktivitet.

For alle de nævnte arkitektoniske elementer og rumlige forhold – lys, farver, lyd, varme, ventilation og indretning – gælder at de til sammen, og som en kompleks helhed, påvirker vores perception af rummet og medvirker til at skabe oplevelser, følelser og stemninger. Hvorvidt disse oplevelser, følelser og stemninger er hensigtsmæssige, dvs. opleves positivt og motiverende, eller de er uhensigtsmæssige og opleves negativt, forstyrrende og frustrerende, afhænger i høj grad af situation og personer. Der er således meget stor forskel på grænser og normer for forskellige målgrupper og forskellige aktiviteter (idrætsgrene eller – aktiviteter) i forhold til lydniveau, social afstand, grad af privathed m.m.

Polaritetsprofiler og semantiske differentialer

Når og hvis man vil forsøge at blive bevidst om hvordan et særligt rum, anlæg eller landskab påvirker os eller hvordan relationen til eller oplevelsen af det pågældende rum er, kan det være relevant at inddrage og arbejde med polaritetsprofiler eller semantiske differentialer.

De semantiske differentialer er oplevelseskvaliteter struktureret i modsætningspar som til sammen kan fortælle mere detaljeret om oplevelsen af et særligt rum. Der er således tale om en personlig vurdering af oplevelsen og tilfredsheden med et givent rum, hvor man forsøger at fastholde den samlede perception og resultatet af de arkitektoniske elementer og rumlige forhold – fx. lys, farver, lyd, varme, ventilation og indretning. Polaritetsprofiler eller semantiske differentialer kan anvendes ved planlægning af nyt byggeri som en form for tilfredshedsundersøgelse af brugers oplevelse af konkrete rum. De kan imidlertid også anvendes som eller udvikles til en form for analyseinstrument til vurdering af forskellige idrætsrum som et led i bevidstgørelsen om sammenhængen mellem bevægelsesmiljøer

jøer og oplevelse. I den foreslåede analysemodel til bevægelsesmiljøer er der derfor inddraget elementer fra polaritetsprofilerne og de semantiske differentialer (se senere).

Forestillingen eller teorien om affordance

Når man taler om bevægelsesrum og interesserer sig for i hvor høj grad et givent rum eller miljø inspirerer eller motiverer til bevægelse eller aktivitet er begrebet affordance interessant.

”...the term affordance refers to the perceived and actual properties of the thing, primarily those fundamental properties that determine just how the thing could possibly be used. (Norman, 2001) side 9

Begrebet og forestillingen om tingenes eller rummenes affordance henføres ofte til den amerikanske psykolog Gibson, og beskriver det de fysiske omgivelser eller de konkrete genstande stiller til rådighed (Gibson, 1979). Det handler med andre ord om relationer og kommunikation mellem bruger eller iagttagere og det fysiske, hvor begrebet affordance henviser til den brug eller den funktion, de fysiske omgivelser eller genstande stiller til rådighed og inviterer til.

For Gibson er der en nær sammenhæng mellem adfærd og tænkning og den konkrete situation, man befinder sig i. Tingene, situationen og menneskene byder sig til, og disse tilbud kalder Gibson for "affordances". Tingene taler så at sige til os: Træet inviterer barnet til at klatre, blomsterne vil duftes til, bolden vil kastes, uderummet taler til os på en anden måde end klasseværelset. Vores adfærd og tænkning tager med andre ord form af situationen, vi befinder os i. Kjeld Fredens argu-

menterer på denne måde for udeaktiviteter, udeskole og friluftsliv i forhold til børns udvikling og læring (Fredens, 2005)

En genstand eller et rums affordance rummer eller udtrykker både muligheder og begrænsninger, og det centrale er netop, hvad genstanden eller rummet inviterer til, dvs. hvad vi får lyst til at bruge genstanden til eller hvilken form for aktivitet, vi får lyst til ved mødet med et særligt rum, anlæg eller landskab.

Denne invitation og lyst til brug og aktivitet skal forstås som et samspil mellem på den ene side genstanden eller det fysiske rums materialitet, dvs. form, farver, materialer m.m. og på den anden side vores perception og dermed vores egen kulturelle baggrund og personlige erfaringer.

” At kunne se muligheder i et rum hænger nemlig også sammen med evnen til at kunne forestille sig en fremtidig handling. De fysiske omgivelser kommunikerer nogle muligheder, samtidigt med at vi retter en perceptuel opmærksomhed mod verden, der ikke blot omfatter igangværende aktiviteter, men også retter sig mod dem, vi endnu ikke har påbegyndt. Affordance-begrebet rummer altså også et element af barnets fantasi og erfaring. (Larsen, 2005) (s. 49).

Hård og blød funktionalisme

I forbindelse med affordance kan man tale om hård og blød funktionalisme (Larsen, 2005). Et rum eller en genstand kan være karakteriseret ved overvejende hård eller blød funktionalisme, afhængig af hvor arkitektonisk veldefinerede og hvor funktionelt kodede de er.

En genstand eller et rum, som er præget af hård funktionalisme, er karakteriseret ved at være arkitektonisk veldefineret og funktionelt stærkt kodet. Det betyder at brugsmåderne er relativt begrænsede og indlysende, og at de ikke umiddelbart står til forhandling. En almindelig stol eller et traditionelt atletikanlæg kan man med god ret karakterisere som typiske eksempler på hård funktionalisme. Stolen skal bruges til at sidde på og den inviterer til at beskueren sætter sig ned og sjældent ret meget andet. Atletikstadion skal bruges til at udføre de traditionelle atletikdiscipliner – forudsat naturligvis man kender disse og er bekendt med sportens koder og værdier.

Når der omvendt er tale om design eller indretning, hvor man kan tolke brugsmulighederne på flere måder, og hvor rum og ting kan anvendes på mange forskellige måder, kan man tale om blød funktionalisme. Rummet eller genstanden kan godt være arkitektonisk veldefineret, men det er funktionelt svagt kodet, og der er tale om et rigt mulighedsfelt. En bold og et mindre skovområde kan man karakterisere som relevante eksempler på blød funktionalisme. Bolden kan, forudsat det ikke "kun" er en fodbold, bruges til utroligt mange ting: kaste, sparke, balancere, hoppe...? – alene, sammen med andre, – inde, ude, på græs, i vand...? – til konkurrence, leg, træning...? Skoven tilbyder tilsvarende et utal af anvendelsesmuligheder: stille rekreation og eftertanke, gåture, fangeleg og skjul, løb, cykling og træning, naturoplevelser...!

Når man taler om og arbejder med bevægelsesmiljøer i forbindelse med idræt kan affordance og den hårde og bløde funktionalisme være relevante og vigtige begreber. Ved ud-

formning af og udvikling af bevægelsesmiljøer stræber man ofte efter at rummet og miljøet i kraft af sin materialitet og indretning eller design skal invitere til aktivitet. Rummet skal tale til os og vi skal få lyst til at bevæge os ved mødet. Samtidigt er det ofte et ideal, at rummet skal repræsentere mangfoldighed, variation og fleksibilitet. Det betyder, at der gerne skal være tale om en overvejende blød funktionalisme, hvor forskellige brugergrupper kan bruge rummet på mange forskellige måder.

Disse forhold forudsætter naturligvis at man fra planlæggeres og arkitekters side er bevidste om relationen mellem på den ene side rummets og miljøets udformning og på den anden side motivationen til bevægelse, aktivitet og deltagelse i idræt, samt at man bygger

om, at rummet eller miljøet er mere eller mindre bevægelses-intenderet, dvs. at der er fra planlæggere og designere i processen er lagt mere eller mindre vægt på pædagogisk tænkning i forhold til rummet eller miljøets muligheder og funktion i forhold til bevægelse og aktivitet. Udviklingen i retning af "active living" og indretning af byens rum, med tanke på bevægelse og aktiv transport, kan på denne måde ses som forsøg på at omforme tidligere ikke-bevægelses-intenderede rum og miljøer, og i højere grad gøre dem bevægelses-intenderede (se her fx artiklen af Jens Troelsen).

Rummet eller miljøets placering i landskabet eller bybilledet har sandsynligvis stor betydning for brug og funktion. Erfaringer viser eksempelvis at en åben og offentlig legeplads

kation. Tænk fx. på forskellene mellem en boksering, et fodboldstadion og en gymnastiksal. Hvis man vil undersøge et rum socialpsykologisk og i forhold til mulighederne for social interaktion foreslår Roessler at man anvender flg. checkliste: privathed, lethed i kommunikation med andre, kontrol over rummet, forstyrrelser (Roessler, 2003).

Kvindelige og mandlige principper i forhold til rum

Med inspiration fra psykoanalysen kan man argumentere for, at der er en nær sammenhæng mellem rum og oplevelsen af og organiseringen af rum og miljø (Roessler, 2003, Roessler, 2010). Psykoanalytiker Erik Erikson påviste således at drenge og piger udviser forskellig legeadfærd, og at de har en tendens til at indrette deres legemiljøer på forskellig vis. Drenge bygger bygninger, tårne og gader, hvor pigerne typisk indretter det indre af et hus. Tolkningen fortæller at drenge fortrinsvist arbejder med modaliteterne høj-lav, hvor pigerne interesserer sig for modaliteterne åben-lukket.

Arkitekten Margrit Kennedy viderefører Eriksons forskning og taler om mandlige og kvindelige principper i arkitekturen. Ifølge denne forestilling er arkitektur præget af typisk kvindelige principper mere brugerorienteret, funktionel, fleksibel, organisk og helhedsorienteret. Heroverfor står arkitektur præget af mandlige principper, som typisk er mere designerorienteret, formel, fikseret, systematisk og specialiseret.

Med udgangspunkt i dette modsætningsforhold og denne teori kan det diskuteres om moderne idrætsbyggeri repræsenterer overvejende mandlige eller kvindelige arkitektoniske principper. Tænk fx. på:

- Den traditionelle idræts- eller sporthal?
- Nye idrætsbyggeri - fx. bevægelseshuset ved Gerlev Idrætshøjskole?

Rum og idrætskultur - forforståelse og idrætskritik

Rum, arkitektur og miljø påvirker os på en række måder - ofte uden at vi rigtigt er klar over det. Oplevelsen af og tolkningen af et rum er imidlertid ikke alene et resultat af de arkitektoniske elementer og rumlige forhold som beskrevet. Vores egne erfaringer med og tidligere oplevelser har en afgørende betydning for hvordan vi "møder" og oplever idrætsrum og bevægelsesmiljøer og dermed for relationen til rummet. Når vi taler om betydninger og oplevelser af idrætsrum og bevægelsesmiljøer er begreber som tidligere erfaringer, forventninger og forforståelse derfor centrale.

Alle danskere har erfaring med idrættens bevægelsesmiljøer enten fra skolen, idrætsforeningen eller på anden måde. Mange har

til flere brugergrupper og aktivitetsformer. De nyere eksempler på multihaller og aktivitets-huse er, modsat 70-80'ernes sportshaller (Lyngsgård, 1990), typiske og gode eksempler på dette.

ARKITEKTUR OG PLANLÆGNING

Strukturelle forhold, afstand og kommunikation

Når man undersøger og diskuterer hvordan et rum eller et miljø opleves, er der dels en række strukturelle forhold og dels en række forhold omhandlende afstand og kommunikation, som hører med til billedet.

Rummets status, dvs., hvad er det formelt set for et rum eller miljø vi taler om, er det første punkt. Handler det om et rum, som er indrettet til idræt og bevægelse, fx. en idræthal, en gymnastiksal eller en legeplads. Eller handler det om et rum eller et miljø, som primært tjener andre formål? Eksempler kunne være et mødelokale, en parkeringskælder eller en åben plads i byen eller parken. Vi kan her tale

"skal ligge i vejen" (Schytte, 2004). Det betyder at pladsen højst sandsynligt ikke vil blive brugt, medmindre den ligger der, hvor børnene og andre potentielle brugere alligevel færdes.

Adgangsforhold og ejendomsforhold kan have stor betydning. For at et rum eller et miljø skal kunne bruges, er det naturligvis essentielt at potentielle brugere har adgang til det. Samtidigt er det nødvendigt at mulige brugere er klar over muligheden, og at det ikke er for indviklet eller besværligt at skaffe sig adgang. I forhold til idræt og friluftsliv i landskabet, specielt i de danske skove, handler en aktuell problematik om indviklede og restriktive regler for adgang som sandsynligvis begrænser og besværliggør deltagelse (Andkjær, 2010).

Rum handler også om afstande og kommunikation. Hvordan vi oplever afstande og hvordan vi kommunikerer med andre er dels kulturelt bestemt men også meget personligt. Forskellige idrætsgrene kræver forskellige rumlige struktureringer, og dermed forskellige måder at strukturere afstande og kommuni-

gode oplevelser og erfaringer med leg, kamp og kropslig mestring og har oplevet sportslig succes. Andre har dårlige erfaringer præget af frustration over manglende kropslig mestring og sportslig succes, og de har måske oplevet idrætten som autoritær, konkurrenceorienteret og ekskluderende. Mange har sikkert forskellige eller blandede oplevelser med både gode og dårlige erfaringer.

Erfaringerne betyder, at der knytter sig nogle særlige forventninger og forestillinger til særlige rum. Vi kan her, med reference til Gadamer, tale om en form for forforståelse som et komplekst af erfaringer, forventninger og fordomme (Gadamer, 2004). Ved mødet med et hvilket som helst rum eller (bevægelses-)miljø vil der være tale om forventninger, fordomme og forforståelser. Tangen taler om idrætsanlæg som strukturer af tavse forventninger, som enten kan virke inkluderende eller ekskluderende, og som kan indfries eller afvises (Tangen and Rafoss, 2009).

Det særlige ved mødet med idrættens rum og bevægelsesmiljøer er imidlertid at erfaringerne ofte er meget stærke p.g.a. de kropslige erfaringer og oplevelser. Hertil kommer at idrættens rum er karakteriseret ved en stor grad af standardisering, hvorfor fordomme, forventninger og forforståelse ofte er mere styrede og mere ensartede end man vil finde ved andre former for rum og arkitektur.

I Danmark er der tradition for, at idrætten dyrkes under velordnede forhold, og der findes et udbygget foreningsnetværk med gode faciliteter til idrætsaktivitet. Der er en tydelig forståelse af hvilke idrætter der praktiseres hvor, og i hvilke sammenhænge. Hvis man tænker på at begynde at spille fodbold, vil man søge mod fodboldbanen. Handler det om sundhed og fitness, vil man ofte kontakte det lokale fitnesscenter. Den traditionelle idræt, særligt den sportslige og konkurrenceorienterede del, finder sted i veldefinerede rum og bevægelsesmiljøer, og man kan tale om en stor grad af standardisering af idrættens og sportens rum (Lyngsgård, 1990, Eichberg 1988).

Standardiseringen hænger sammen med idrættens og særligt sportens væsen, hvor alt ideelt set skal være måleligt og sammenligneligt, og hvor man forsøger at eliminere tilfældigheder fx. i kraft af forskellige rum eller påvirkning fra naturens luner. En fodboldbane er ideelt set den samme, og svømmehallen skal have samme mål og udformning uanset hvor i verden, man befinder sig i.

Idrætskritikken i 1980'erne handlede dels om en kritik af værdigrundlaget og organiseringen af moderne sport og idræt men i høj grad også om en kritik af idrættens eller sportens rum. De standardiserede sportsmiljøer og

idrætsrum blev kritiseret for alene at være indrettet på sportens og konkurrenceidrættens præmisser og ikke velegnede til nye og mere eksperimenterende former for idrætslig aktivitet, fx. leg, dans, teater, kampkunst og friluftsliv.

” - ”Alt for mange idrætsanlæg er i de senere år blevet udformet uden hensyntagen til behovet for samværsmuligheder ud over den egentlige træning” (Kulturministeriets Idrætsbetænkning 1974)

- ”De fleste idrætsfaciliteter er skabt med henblik på voksne og med henblik på at opfylde de internationale regler for banestørelser.” (Lokale og Anlægsfonden, 2009)
- ”Noget tyder på at børn er blevet glemt i den kulturpolitiske prioritering af bevægelsesfaciliteter.” (Lokale og Anlægsfonden, 2009)

Man talte om en idrætsplanlægningens hovedmodel hvor idrætsrum og –anlæg udformes efter fastlagte idrætskategorier og karakteriseret ved en stor grad af funktionsopdeling, specialisering, parcellering, standardisering. Rummene eller anlæggene er samtidigt præget af arkitektonisk og æstetisk fattigdom:

” Idrættens rum er ideelt set firkantet og præget af rette linjer og rette vinkler. Det er vinduesløst, for at idrætsudøverne ikke skal blive forstyrret af skiftende lysforhold eller af udsynet til omgivelserne. (Lyngsgård, 1990).

Niels Vogensen udtrykker det meget kraftfuldt, præcist og tidstypisk i sin semiotiske analyse og tolkning af idrætshallen som tekst og kommunikation:

” Hvorfor faen skal idrætshaller være så firkantede, standardiserede og kedelige? ” (Vogensen, 1982)

Møller imødegår denne diskussion og idrætskritik ved bl.a. at inddrage sine egne erfaringer fra håndboldbanen i Kolding (Møller, 1998). Han argumenterer for at sportens rum, trods standardisering, kan opleves som særlige steder - genus loci - med en særlig stemning og med et lokalt særpræg, som kan medvirke til at skabe identitet og samhørighed, fx. i en håndboldklub.

” Steder hvor man således har levet engageret, vil, skønt de for en umiddelbar betragtning er anonyme og sjælløst udformede, ikke være ligegyldige. De er blevet et erfarings- og bevidsthedsrum. Man bærer dem således i sig. (Møller, 1998) (s. 140)

Han argumenterer videre for at kritikken af idrættens rum grundlæggende er et udtryk for en kritik af sporten og dennes værdigrundlag.

” Den objektive læsning af idræts-hallen som tekst foretages ikke alene på baggrund af en interesse for hallen som tekst. Den har derimod sportskritikken som forudsætning og mål. (Møller, 1998) (s. 130)

Pointen er, mener Møller, at sportens og idrættens rum netop skal udmærke sig ved at være funktionelle i forhold til det kropslige og i forhold til aktiviteten og dermed til en vis grad være anonyme og mulige at lægge et indhold (intentioner) i. Alt for eksperimenterende arkitektur og alt for gode intentioner kan forstyrre oplevelsen af idræt og muligheden for at orientere sig mod og koncentrere sig om det centrale – idrætten. Haller er med andre ord firkantede, fordi det er formålstjænkligt og hensigtsmæssigt, og fordi det muliggør optimal pladsudnyttelse (funktionalitet). I det anonyme rum er betydningen alene knyttet til anvendelsen og aktiviteten – modsat det iscenesatte og påfaldende eller påtrængende, som kan opleves i nyere og mere eksperimenterende idrætsbyggeri.

Kritikken af idrætsbyggeriets standardiserede og æstetiske fattigdom overfor forsvaret for sportens funktionelle rum kan ses som tidstypiske positioner, som imidlertid stadig er vigtige at have med i debatten om udvikling af idrætrum og bevægelsesmiljøer i dag.

Analysemodel

Den måde et rum eller et miljø påvirker os på, og dermed den relation til rummet som opstår, er, som det forhåbentligt er fremgået, ganske kompliceret. Der er tale om en helhed af påvirkninger, som både er bevidst og ubevidst. Påvirkning og relationer rummer både kulturelle, mere almene elementer og strukturer, samtidigt med at mere individuelle oplevelser og erfaringer har betydning.

Hvis vi skal forsøge at få hold på alt dette, må vi forsøge at fange helheden uden at glemme detaljerne. En mulighed kan være, inspireret af hermeneutikken (Gadamer, 2004), at forsøge at lave en analyse, hvor man kontinuerligt pendler mellem de enkelte delelementer og helheden, og hvor forskelle og nuancer forsøges fastholdt.

Hosstående analysemodel kan ses som et forslag til en analysemodel. Ideen er at man gennemgår de enkelte elementer, ikke nødvendigvis struktureret og fra start til slut, men der hvor der synes at være noget interessant at bemærke. Man ender derefter med en form

for helhedstolkning af rummet eller miljøet som efterfølgende kan diskuteres og nuanceres i forhold til de enkelte delelementer, hvilket igen giver en (ny?) helhedstolkning!

Afslutning

Forhåbentligt har artiklen givet grundlag for refleksion og diskussion af de opstillede spørgsmål: Hvad forstår vi ved et bevægelsesmiljø? Hvordan påvirkes vi af forskellige bevægelsesmiljøer? Hvilke bevægelsesmiljøer er typiske i idrætten, og hvad betyder det at vi har særlige forventninger til dem?

Intentionen med artiklen – som med hele temanummeret – er at skabe både øget opmærksomhed og øget bevidsthed om forholdet mellem det fysiske rum eller miljø og oplevelsen hos den enkelte set i et bevægelsesmæssigt perspektiv. Det handler med andre ord om betydninger af bevægelsesmiljøer i idrætten i forhold til motivation, deltagelse i idræt, inklusion og eksklusion – og dermed i et lidt større perspektiv livskvalitet og sundhed.

Heldigvis opleves der indenfor idrætten i stigende grad nytænkning i forhold til såvel aktiviteter som udvikling og etablering af bevægelsesmiljøer, og der eksperimenteres i udstrakt grad med ny arkitektur og nye anlæg (Jensen, 2009, Troelsen, 2010, Schytte, 2004, Kural, 2000). Idræt dyrkes idag ikke blot i de traditionelle idrætsmiljøer men mange forskellige steder, og der etableres nye bevægelsesmiljøer, fx. vandkulturhuse og multi-idrætshaller, med en langt større grad af fleksibilitet og med andre og nye arkitektoniske virkemidler. Mulighederne for idrætsudfoldelse udvides, og går ofte i andre retninger end den traditionelle konkurrence- og præstationsidræt. Samtidigt hermed opleves en stigende interesse for natur og landskab som bevægelsesmiljø, og for friluftsliv som en mulighed i relation til idræt og sundhed. Igenem de sidste 20 – 30 år er man i stigende grad blevet opmærksom på byrummet som bevægelsesmiljø, og man taler bl.a. om byens friluftsliv i forhold til sundhedsfremme. Byens grønne områder og parker anvendes til forskellige former for idræt, ofte med fokus på motion, frisk luft og sociale oplevelser (Pilgård, 2008). Mange steder i byen findes pladser og mødesteder, hvor man kan bevæge sig og dyrke uorganiseret idræt, og hvor identitet og tilhørsforhold ofte kan ses som centrale elementer. Streetbasket, hiphop, skating, klatring på klatrevægge og skulpturer samt parkour er eksempler på nyere aktiviteter og idrætskulturer i byens rum. Udformning af rum og bevægelsesmiljøer har betydning for vores oplevelse og deltagelse i idræt. Bevægende rammer inviterer til bevægelse og aktivitet og skaber dermed bedre mulighed for gode idrætsoplevelser (Troelsen, 2010).

Strukturelle forhold	Geografisk, rumlig placering Hvilken type rum, miljø? Ejerforhold, adgangs- og brugsmuligheder
Forforståelse	Hvad bliver dette rum/miljø traditionelt anvendt til? Relation til idrætskulturer, –praktikker og legekategorier Egen forforståelse (socialisering, idrætserfaringer m.m.)
Affordance	Hvad inviterer rummet til? Hvordan – hvorfor? Er det overvejende udtryk for hård eller blød funktionalisme?
Sanseindtryk – perception	Farver Lysforhold Lydforhold Former Indretning Varme og ventilation HELHED
Oplevelsen af rummet/miljøet – Polaritetsprofiler/semantiske differentier	Ren – snavset/uren Farverig – gråt Munter/glad – dystert/trist Afvekslende/mangfoldig – kedelig/ensartet Overskuelig – forvirrende Personlig – upersonlig Organisk – teknisk
Sociale forhold	Privathed Lethed i kommunikation med andre Kontrol over rummet Forstyrrelser
Arkitektur	Overvejende kvindelige eller mandlige principper? Hvordan, hvorfor – eksempler?
HELHEDSVURDERING	Strukturelle forhold og forforståelse Samlet indtryk, vurdering og analyse Rummets eller miljøets muligheder og begrænsninger i forhold til idræt og aktivitetsudvikling

Referencer

ANDKJÆR, S. 2010. Friluftsliv i Danmarks vilde natur. In: TROELEN, J. (ed.) *Bevægende rammer. Omgivelsernes betydning for fysisk aktivitet og sundhed*. Odense: Odense Universitetsforlag.

EICHBERG, H. 1988. *Det løbende samfund : Idræts sociologi ud fra kroppen*. Slagelse Forlaget Bavnnebanke

FREDENS, K. 2005. Når tingene taler til os.

GADAMER, H.-G. 2004. *Sandhed og metode: grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. Århus, Systime Academic.

GIBSON, J. 1979. *The ecological approach to visual perception*. Houghton Mifflin Company.

HANSEN, K. B. 2005. Friluftsliv og sundhed - gavner natur helbredet? In: ANDKJÆR, S. (ed.) *Friluftsliv under forandring - en antologi om fremtidens friluftsliv*. Slagelse: Bavnnebanke.

JANSSENS, J. 2001. Facade colours, not just a matter of personal taste - a psychological account of preferences for exterior building colours. *Nordic Journal of architectural research*, 14, 17-21.

JENSEN, J. O. 2009. Rum der bevæger børn. København: Lokale og Anlægsfonden.

KURAL, R. 2000. *Fremtidens idræts- og kulturbyggeri*. København: Lokale og Anlægsfonden.

LARSEN, K. (ed.) 2005. *Arkitektur, krop og læring*. Gylling: Hans Reitzels Forlag.

LYNGSGÅRD, H. 1990. *Idrættens rum*, Valby, Borgen.

MØLLER, V. 1998. Genus loci – om idrætsrum som hovedsteder. *Idræthistorisk Årbog*, 13, 125 – 148.

NORMAN, D. 2001. *The design of everyday things*, London MIT Press.

PILGÅRD, M. 2008. *Danskerne motions- og sportsvaner 2007. Nøgletal og tendenser*. København: Idrættens Analyseinstitut.

ROESSLER, K. 2010. Kvinder i idrættens rum. In: TROELEN, J. (ed.) *Bevægende rammer. Omgivelsernes betydning for fysisk aktivitet og sundhed*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

ROESSLER, K. K. 2003. *Arkitekturpsykologi - idrætsrum som med- og modspiller*. In: ANLÆGSFONDEN, L.-O. (ed.) *Lokale- og Anlægsfondens Skriftrække*. København.

SCHYTTE, B. 2004. En idrætslegeplads skal ligge i vejen. In: ANLÆGSFONDEN, L. O. (ed.). København.

TANGEN, J. O. & RAFOSS, K. 2009. *Kampen om idrettsanleggene*, Oslo, Fakkforlaget.

TROELEN, J. (ed.) 2010. *Bevægende rammer. Omgivelsernes betydning for fysisk aktivitet og sundhed*, Odense: Odense Universitetsforlag.

VOGENSEN, N. 1982. Idrætshallens tekst. *Centring - krop og sport*, 3, 151 – 162.

Noter

1. Det er således vist at børns legebehov overstiger selv de mest grufule vilkår og at børn leger selv i krigszoner og flygtningelejre (Vollstedt, 1985). Dette dog ikke forstået som et argument mod rummets eller bevægelsesmiljøets betydning ej heller som et argument for ikke at arbejde for udvikling af trygge, inspirerende og udfordrende bevægelsesmiljøer til børn og unge og mennesker i almindelighed.
2. Det er nok ikke farven alene som gør det men i højere grad den samlede effekt af at være i et rum eller landskab som opleves som natur.